

KDE SE BETON SNOUBÍ S UMĚNÍM: BUDOVA MUZEA V HRADCI KRÁLOVÉ ■ WHERE CONCRETE UNITES WITH ART: THE MUSEUM BUILDING IN HRADEC KRÁLOVÉ

Ladislav Zikmund-Lender

Budova muzea v Hradci Králové od Jana Kotěry (1871 až 1923) byla postavena na popud města v letech 1909 až 1913. Kromě toho, že je zakladatelským dílem české moderní architektury, je u ní podstatná kombinace různých materiálů – tradičních a moderních, surových i exkluzivních, hladkých i texturovaných a dekorovaných i bez ornamentu. Pozoruhodné je mimo jiné i to, že muzejní budova, která se hrdě pne nad levým břehem Labe, využívá jako jedna z mála prvních veřejných staveb jako základní materiál beton a železobeton. ■ The Jan Kotěra's House of the Museum in Hradec Králové was built by the city council between 1909 and 1913. It is a masterpiece of the Czech modern architecture; therefore the combination of various materials is essential – traditional and new, basic and exclusive, plain and textured, decorated and ornament-free ones. The House, proudly rising above the Labe river, is one of the first public buildings, where concrete and steel concrete were used as basic constructive materials.

BYLO, NEBYLO...

Příběh působení Jana Kotěry v Hradci Králové může v leccems připomínat dobrodružnou novelu s řadou peripeří a zápletek.

Snahy o postavení nové budovy muzejní instituce v Hradci Králové můžeme vystopovat až do roku 1895, kdy se tehdejší Kuratorium městského muzea, poradní a dozorní orgán významných občanů a politiků města, rozhodlo zakoupit nárožní parcelu pod kopcem historického jádra města. Centrum bylo až do sklonku 19. století obeháno hradbami josefínské pevnosti, která však nikdy nenašla pravé uplatnění. Po postupném bourání hradeb ve druhé polovině 19. století vznikl prostor pro výstavbu nových a moderních čtvrtí. Takto vznikla i jedna z parcel na nové okružní třídě kolem historického jádra. Projekt byl svěřen architektu Janu Koulovi, který měl v té době v Hradci Králové několik soukromých zakázek. Koula však očekávání Kuratoria, především osvíceného politika Dr. Františka Ulricha (1859 až 1939) nesplnil. Předně mu nevyhovovala parcela, na které navrhl historizující zámeček se třemi křídly a nárožní věží. Různé funkce muzea (veřejná knihovna, galerie, muzejní expozice, kurzy pro veřejnost...) nedokázal přetavit v ucelenou, účelnou, pokrokovou a především dostatečně reprezentativní architekturu. Po neúspěchu s projektem Jana Kouly se především díky angažování Františka Ulricha upustilo

od parcely na okružní třídě, která byla o několik let později prodána, a Kuratorium iniciovalo zakoupení nové parcely. Parcela to zdaleka nebyla ideální – byla na místě nově zasypaného vodního příkopu, který byl severně od centra napojen na levý břeh Labe, a na části pozemku stály ještě pevnostní stavby. Cílevědomý Ulrich ale dokázal prosadit svou.

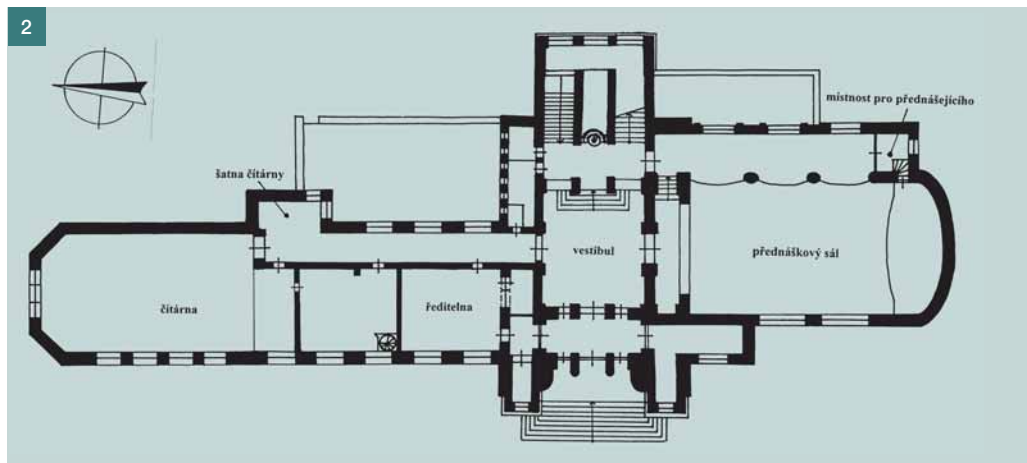
Mezitím se v Hradci Králové osvědčil ambiciózní a schopný profesor architektury na pražské Uměleckoprůmyslové škole Jan Kotěra. V letech 1901 až 1904 navrhl a realizoval stavbu Okresního domu, shodou okolností situovanou naproti budoucí pentagonální parcele muzea. Přestože rok a půl probíhaly politické spory o samotný smysl Okresního domu a jeho projektu, Kotěra se nakonec osvědčil a nic nebránilo tomu, aby se ujal i projektu budovy muzea. Ulrich o tom s ním patrně začal hovořit už v roce 1904, tedy hned po dokončení Okresního domu. Z roku 1905 pocházejí první náčrty a črty. Podoba budovy se zde a v definitivním projektu o tři roky mladším liší jen v detailech. Mezitím proběhla celá řada různých úprav návrhů, tvůrčí zjednodušování a rozpracovávání, když 11. června 1908 přišel od Kuratoria požadavek na vý-

Obr. 1 Budova muzea v Hradci Králové, pohled od řeky ■ Fig. 1 House of the Museum in Hradec Králové, front facade from the river

Obr. 2 Půdorys, 1. NP ■ Fig. 2 Ground plan of the ground floor

Obr. 3 Strop se světlíkem v jižním, tzv. galerijním sále v prvním patře ■ Fig. 3 Ceiling of the auditorium on the first floor

Obr. 4 Pohled stropu v přednáškovém sále v přízemí ■ Fig. 4 Lower ceiling of the lecture hall on the ground floor

razné zjednodušení a zlevnění projektu, což určilo výslednou jednoduchou eleganci a úsporu v ornamentu.

VÝSTAVBA

V průběhu jara 1908 se na projektu podílel Josef Gočár, slavný Kotěřův žák, který si ale v létě 1908 založil vlastní architektonický atelier a tak otěže jakéhosi administrátora celého projektu převzal méně známý architekt Otakar Pokorný. Pokorný setrval v Kotěřově atelieru až do roku 1913, kdy byla budova muzea dokončena, a pak se také osamostatnil.

V roce 1908 se stavbu už započít nepodařilo, ale opět díky energickému snažení starosty Ulricha to bylo možné hned na jaře následujícího roku. Tehdy byli také vybráni hlavní dodavatelé hrubé stavby. Hlavním stavebním dozorem byl jmenován Josef Melcr, který pracoval v Městské technické kanceláři. Ta byla jakousi dobovou obdobou dnešního útvaru rozvoje. Kontrakt na hlavní stavební práce dostal zkušený stavitel Josef Jihlavec, pro nějž byla stavba muzea slibným završením úspěšné kariéry. Jako druhý specializovaný stavitel byl vybrán třicetiletý František Jirásek. Jirásek se zabýval betonovými a železobetonovými konstrukcemi. V této době zakládal pobočku v Pra-

ze a stavěl také betonový most u vodní elektrárny na dohled od muzea. Jirásek byl dle všeho poměrně ambiciózní stavitel, nadšený pro nové stavební a zvláště betonářské techniky, ale chyběly mu zkušenosti. Proto při souběžných stavebních činnostech, které zajišťoval on a Josef Jihlavec, docházelo k vleklým sporům, které se dostaly dokonce i do stavebního deníku.

Ale po pořádku. V létě 1909 se začalo s výměrou pozemku a hloubením a betonováním základů. Dělníci narazili na nepříliš kvalitní jílnaté podloží, takže základy musely být hlubší, než se původně předpokládalo. Z téhož důvodu bylo třeba opatřit vyzdívky v suterénu kleštěním.

Veškeré práce postupovaly od severního křídla, následovalo křídlo jižní a nakonec centrální příčný trakt. Tak to bylo se základy, vyzdíváním jednotlivých poschodí i se zaklenutím jednotlivých pater stropy. Od začátku byly do stavby zakomponovány rozvody topení, které dodávala firma Bromovský, Schulz & Sohr, větrací šachty a centrální systém vysávání prachu, který ale nakonec patrně nebyl nikdy zprovozněn. Měl fungovat tak, že v každém patře budou otvory ve zdi k připojení sacích hadic a v suterénu bu-

de umístěn velký centrální sací stroj.

Pozoruhodná byla izolace suterénu. Pozice stavby hned na břehu řeky si totiž vyžádala speciální protipovodňová opatření, která byla koncipována v součinnosti s výstavbou nedalekého jezů při vodní elektrárně od architekta Františka Sandera, jež brzy proslula pod lokálním označením „Hučák“. Kotěra byl nucen zvýšit nejnižší úroveň suterénu (kde se nacházela kotelna) a celý suterén umístil na kovovou desku sestavenou ze dvou částí (původně měla být z jednoho kusu). Výkop suterénu byl pokryt izolačním asfaltem, v prostoru budoucího lapidária byly nanášeny i dvě vrstvy. Stěny měly taktéž dvě vrstvy, mezi nimiž byla nalita vrstva kvalitního jílu.

SPORY, PŮTKY, ŠARVÁTKY

Když se začalo s vyzdíváním, nastaly třecí plochy mezi zkušeným Jihlavcem a Františkem Jiráskem, který patrně nedostatečně odhadl možnosti své firmy. Jihlavec byl nucen si na Jiráskův nárok několikrát stěžovat, když měl velké prodlevy ve svých pracích a Jihlavec tedy nemohl pokračovat na svém dílu stavby a byl nucen propustit své dělníky, než bude Jirásek hotov.

Stavbu komplikovala také dodávka

cihel. Kotěra byl nejprve nucen Kuratoriem, aby využil cihly ze zbořených hradeb. To však odmítl vzhledem k tomu, že měly být na fasádě obnaženy a měly tvořit základní estetický prvek exteriéru. Vybrána proto byla vysokomýtská cihelna Josefa Tomáška. Cihel bylo třeba velké množství a v poměrně frekventovaných dodávkách, které měla Tomášková firma z počátku potíže naplňovat. František Jirásek měl proto jedinečnou příležitost uštědřit Jihlavcovi odvetu, neboť ten měl problém s plněním termínů svých stavebních prací, a stížnost mu oplatil. Spory obou stavitelů trvaly patrně až do roku 1911, kdy František Jirásek dokončil svůj díl prací.

KONSTRUKCE STROPŮ

Stropy v interiéru byly konstruovány železobetonovými výztužemi, tzv. typem monierovým, pojmenovaným dle Josepha Moniéra, který v roce 1867 vynalezl tzv. železový beton.

Jirásek pak prováděl také zatěžkávací zkoušky stropů. Ty probíhaly především na podzim 1911 navážením pytlů cementu. Největší prohnutí vykázal strop nad čítárnou, ale stále v mezích tolerance.

Železobetonové nosníky se staly v in-

teriérech plnohodnotnou součástí jejich estetiky. Kotěra je přiznal ve všech vestibulech, ve světlíku jižního výstavního sálu (tzv. galerijního), v přednáškovém sále, v někdejší čítárně i v severních sálech v prvním patře, které mají prostou, účelovou a skoro až industriální podobu pro co nejuniverzálnější využití. Železobetonové nosníky jsou nejvíce patrné ve dvou vestibulech v samém srdci stavby – v přízemí a prvním patře, do nichž ústí dvouramenné schodiště. Vždy dva a dva příčné nosníky dělí strop na devět polí. Původně měly mít vestibuly půdorys 10 x 10 m, ale po úsporném opatření v červnu 1908 byly zmenšeny na 9 x 9 m.

Schodiště mělo být původně symetricky trojramenné, ale opět z úsporných důvodů byl reprezentativní záměr redukován na účelnější podobu, kdy prostor jednoho ramene zabrala v každém patře vždy provozní místnost (kancelář kustoda, schodiště do posledního patra s ateliérem a laboratořemi).

V těchto všech místnostech, ať jsou to vestibuly nebo výstavní sály, jsou si ce železobetonové nosníky na první pohled patrné a podílí se na rytmizaci prostoru, ale jsou vždy omítnuty a opatřeny dekorativními lizénami. Oproti tomu

vrcholem železobetonového umu i estetiky je kopule budovy.

KOPULE

Na osazení betonové kopule a vybetonování jejího interiéru došlo už na sklonku léta roku 1910. Kovové díly měly být v rozloženém stavu dovezeny železnicí. Nicméně došlo k poněkud úsměvnému zádrhelu, který stavební deník zaznamenává následovně: „Z dráhy dovezeny dva povozy železné konstrukce, které složeny byly, však v několika dnech vykázano, že konstrukce patří na vodárnu.“ Nepodařilo se zjistit, na jakou vodárnu zaměněné díly patřily, ani zda k vodárně byly naopak dovezeny díly patřící na kopuli muzea, ale patrně se jednalo o vodárnu v Lázních Bohdaneč, která tou dobou byla právě dokončována podle návrhu Josefa Gočára.

Světlík s barevnými dekorativními výplněmi, který přivádí světlo z kopule odstupňovaným tamburem do vestibulu ve druhém patře, je vyzděn tzv. rabicovým systémem. Přestože se původně uvažovalo o kompletním uplatnění betonu, je zde pro odlehčení klasické zdivo vyztuženo kovovým pletivem. Toto rabicové uzavření světlíku dodala firma Štětka. Rabicová pletiva dodávala praž-

Obr. 5 Pohled stropu vestibulu v prvním patře, dělení na devět polí ■ Fig. 5 Ceiling of the gallery hall on the first floor, nine fields

Obr. 6 Celkový pohled do kopule ■ Fig. 6 General view of the dome

Literatura:

- [1] *Kotěra J.*: O novém umění. In: Volné směry, roč. 4., s. 189–195. Praha, 1900
- [2] *Novotný O.*: Jan Kotěra a jeho doba. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958
- [3] *Šlapeta V.* (ed.): Jan Kotěra: 1871–1923: Zakladatel moderní české architektury. Praha: Obecní dům, 2001
- [4] *Švácha R.*: Poznámky ke Kotěrovu muzeu. In Umění, roč. 34/1986, s. 171–179. Praha: ČSAV, 1986
- [5] *Wagner O.*: Moderní architektura. Přeložil Vladimír Zákřejs. Praha: Jan Laichter, 1910
- [6] *Zikmund J., Lenderová Z.*: Kotěrovo muzeum v Hradci Králové na historické fotografii. Hradec Králové: Garamon, 2002
- [7] *Zikmund-Lender L., Zikmund J.* (eds.): Budova muzea v Hradci Králové: 1909–1913: Jan Kotěra. (v tisku, vyjde 2013)
- [8] Archiv MVČ, fond Stavba muzea, karton 1–10
- [9] *Zikmund-Lender L.*: Muzeum v Hradci Králové, In Stavba, roč. 2012, č. 3, s. 54–63

ská firma Všeticka a spol., která se v této době specializovala právě na stavební technologie Rabitz a Brukner. V budově se uplatnila řada rabcových příček s užitím lehčího pletiva, např. mezi jednotlivými reprezentativními kanceláři v severním křídle v přízemí. Řada z nich však byla po druhé světové válce druhotně změněna.

Výrazně technicistní podoba kupole s železobetonovými nosníky a odkrytým betonem s texturou bednění je u veřejných staveb, modernistických chrámů kultury, zcela převratná. Ryze účelově působí celé třetí patro včetně schodiště, které podobně jako v Kotěrově Národním domě v Prostějově (1905 až 1907) využívá lehkých a vzdušných kovových pletivových výplní zábradlí. Točité kovové schodiště do kopule pak jen podtrhuje industriální charakter celého interiéru.

Beton se měl uplatnit i na exteriéru na soklu budovy, ale nakonec bylo přikročeno k reprezentativnějšímu řešení – pískovcovému obkladu.

EPILOG: BETON JAKO UMĚNÍ

Všechny betonové a železobetonové prvky na budově muzea v Hradci Králové jsou nebyvale moderní. Kotěra tak

navázal na svého učitele Ottu Wagnera, který s betonem přišel do styku při svých vídeňských industriálních projektech. Beton jako materiál ostatně nijak nevybočoval z Kotěrovy teorie, kterou vytyčil v roce 1900 ve svém článku O novém umění: „*Tvorba architektonická má na zřeteli prostor a konstrukci, nikoli tvar a výzdobu. Prvé je vlastní pravdou architektury, druhé může být na nejvyšší vyjádření této pravdy. Nová forma může vzniknout nikoliv z estetické spekulace, ale toliko z nového účelu, z nové konstrukce.*“

Kotěra jako by všechny tyto názory materializoval při svých projektech a nejvíce právě v projektu muzea. Beton a železobeton je zde jedním z materiálů, které měly vést k odkrývání pravdy, což bylo dle Kotěrova mínění architektonickým úkolem. Obnažené režné zdivo, hrubá textura česané omítky, hrubě opracovaný, ale prvotřídní pískovec a právě betonové a železobetonové nosníky a konstrukce jsou hlavními charakteristikami stavby jakožto vystavené proklamace modernity. Kotěra zde spojil nároky na reprezentativní charakter, důstojný státní múz, rozumu a práce, v nichž se pojila idea někdejšího historického a uměleckoprůmyslového mu-

zea, účelnost spojenou s řadou funkcí, kterou v té době měla muzejní instituce plnit a požadavku pokrokovosti a modernosti. Budova se jako jedna z mála prvních hrdě hlásí k tomuto materiálu, který určil směřování architektury celého 20. století. Staví se tak do ojedinělého konvolutu veřejných (tedy neindustriálních) staveb využívající beton, jako bylo Gočárovo železobetonové schodiště v Hradci Králové z let 1909 až 1910 nebo kubistický Dům U Černé Matky Boží se železobetonovým skeletem téhož autora.

Celkové zhodnocení a zmapování dějin budovy muzea v Hradci Králové, této výjimečné vlajkové lodě české moderní architektury, bude obsahovat monografická kniha, která vyjde v roce 2013 v péči nakladatelství Garamon k stému výročí dokončení stavby.

Ladislav Zikmund-Lender
Národní památkový ústav
generální ředitelství
e-mail: Ladislav.zikmundlender@gmail.com
www.zikmund-lender.com

Fotografie: 1, 3, 4 a 5 – Jiří Zikmund, 2 – archiv Ladislav Zikmund-Lender, 6 – Miroslav Beneš